

Матвійчук О.А., Дика Л.П., Салій І.І., Ладанюк М.В.

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Орнітофауністична характеристика ставу Шершні та прибережних біотопів

Водно-болотні угіддя являють собою специфічні екосистеми, що поєднують цілу низку різнотипних за структурою та генезисом фацій, підтримують існування великої кількості видів флори та фауни. Переважна більшість гідрокомплексів Вінниччини мають штучне походження, відзначаються високим рівнем антропогенного тиску. Одним з найефективніших шляхів збереження видового багатства фауни таких біотопів є включення їх до структури природо-заповідного фонду, екологічно обґрунтованим менеджментом та введенням обмежень щодо господарського використання тваринного світу.

Тому, спираючись на результати пілотних досліджень, у 2015 році було розпочато збір даних для підготовки наукового обґрунтування створення орнітологічного заказника місцевого значення, який включатиме акваторію та прибережні ділянки ставу «Шершні» в околицях м. Бар та с. Чемериси-Барські Барського району Вінницької області. Польові дослідження здійснювались у різні сезони 2015-2016 років, що дозволило виявити у межах даної екосистеми не лише гніздуючі та осілі види, але й мігрантів та зимуючих птахів.

Загалом фауна хребетних ставу Шершні об'єднує представників п'яти типів тварин: Pisces, Amphibia, Reptilia, Aves та Mammalia, які демонструють різний характер топічних зв'язків з дослідженою екосистемою. У видовому та кількісному відношенні у межах дослідженої території домінують облігатні лімнофіли. Мозаїчність структури біотопів узбережжя ставу доповнюють видову структуру території за рахунок факультативних гідрофілів, та добових і сезонних інвазій представників інших екологічних груп тварин.

Найбагатшою, за кількістю видів, групою хребетних тварин у межах

ставу та його узбережжя є птахи. Так, упродовж року на дослідженій території виявлено 127 видів птахів, об'єднаних до 37 родин і 17 рядів.

Екологічна група навколоводних та водоплавних птахів включає 47 видів. З них 21 вид регулярно, або спорадично гніздує в акваторії та на узбережжі ставу Шершні. Це, зокрема, пірникоза велика *Podiceps cristatus* (Linnaeus, 1758), бугай *Botaurus stellaris* (Linnaeus, 1758), бугайчик *Ixobrychus minutus* (Linnaeus, 1766), лебідь-шипун *Cygnus olor* (Gmelin, 1789), крижень *Anas platyrhynchos* Linnaeus, 1758, попелюх *Aythya ferina* (Linnaeus, 1758), лунь очеретяний *Circus aeruginosus* (Linnaeus, 1758), пастушок *Rallus aquaticus* Linnaeus, 1758, курочка водяна *Gallinula chloropus* (Linnaeus, 1758), лиска *Fulica atra* Linnaeus, 1758, крячок білощокий *Chlidonias hybrida* (Pallas, 1811), рибалочка *Alcedo atthis* (Linnaeus, 1758), плиска жовтоголова *Motacilla citreola* Pallas, 1776, кобилочка солов'їна *Locustella luscinioides* (Savi, 1824), кобилочка-цвіркун *Locustella naevia* (Boddaert, 1783), очеретянка лучна *Acrocephalus schoenobaenus* (Linnaeus, 1758), очеретянка чагарникова *Acrocephalus palustris* (Bechstein, 1798), очеретянка велика *Acrocephalus arundinaceus* (Linnaeus, 1758), синиця вусата *Panurus biarmicus* (Stepanyan, 1974), ремез *Remiz pendulinus* (Linnaeus, 1758), вівсянка очеретяна *Emberiza schoeniclus* (Linnaeus, 1758).

Ще 16 представників водоплавної та навколоводної авіфауни трапляються у межах даної території лише під час весняної та осінньої міграції. Для частини з них відмічене гніздування на Вінниччині, але не встановлене на ставу Шершні [1]. Такими видами є пірникоза мала *Podiceps ruficollis* (Pallas, 1764), пірникоза чорношия *Podiceps nigricollis* Linnaeus, 1758, пірникоза сірощока *Podiceps grisegena* (Boddaert, 1783), гуска сіра *Anser anser* (Linnaeus, 1758), чирянка велика *Anas querquedula* Linnaeus, 1758, широконоска *Anas clypeata* Linnaeus, 1758, пісочник малий *Charadrius dubius* Scopoli, 1786, чайка *Vanellus vanellus* (Linnaeus, 1758), коловодник лісовий *Tringa ochropus* Linnaeus, 1758, коловодник болотяний *Tringa glareola* Linnaeus, 1758, коловодник великий *Tringa nebularia* (Gunnerus, 1767), коловодник звичайний *Tringa totanus* (Linnaeus, 1758), брижач *Phylomachus pugnax* (Linnaeus, 1758), баранець

звичайний *Gallinago gallinago* (Linnaeus, 1758), крячок білокрилий *Chlidonias leucopterus* (Temminck, 1815).

Польові дослідження дозволили виявити у межах акваторії ставу Шершні та на його узбережжях присутність ще 10 видів гідрофільних птахів, які достовірно гніздують у суміжних водно-болотних угіддях (басейни річок Рів та Рівець), а до вивченої території здійснюють трофічні інвазії. Це, зокрема, баклан великий *Phalacrocorax carbo* (Linnaeus, 1758), квак *Nycticorax nycticorax* (Linnaeus, 1758), чепура велика *Egretta alba* (Linnaeus, 1758), чепура мала *Egretta garzetta* (Linnaeus, 1766), чапля сіра *Ardea cinerea* Linnaeus, 1758, чапля руда *Ardea purpurea* Linnaeus, 1766, мартин звичайний *Larus ridibundus* Linnaeus, 1766, мартин жовтоногий *Larus cachinnans* Pallas, 1811, крячок чорний *Chlidonias niger* (Linnaeus, 1758) та крячок річковий *Sterna hirundo* Linnaeus, 1758.

Нарешті ще 80 видів птахів, відмічених на ставу та в його околицях топічно пов'язані з іншими типами біотопів, але виявлені в його межах у різні періоди року. Так, на луках, у чагарникових, рогозо-очеретяних та осокових заростях узбережжя гніздує 17 представників орнітофауни: жайворонок польовий *Alauda arvensis* (Linnaeus, 1758), плиска жовта *Motacilla flava* Linnaeus, 1758, плиска біла *Motacilla alba* Linnaeus, 1758, сорокопуд терновий *Lanius collurio* Linnaeus, 1758, вивільга *Oriolus oriolus* (Linnaeus, 1758), шпак звичайний *Sturnus vulgaris* Linnaeus, 1758, волове очко *Troglodytes troglodytes*), трав'янка лучна *Saxicola rubetra* (Linnaeus, 1758), трав'янка чорноголова *Saxicola torquata* (Linnaeus, 1766), вільшанка *Erithacus rubecula* (Linnaeus, 1758), соловейко східний *Luscinia luscinia* (Linnaeus, 1758), синьошийка *Luscinia svecica* (Linnaeus, 1758), чикотень *Turdus pilaris* Linnaeus, 1758, дрізд співочий *Turdus philomelos* (C. L. Brehm, 1831), горобець польовий *Passer montanus* (Linnaeus, 1758), зяблик *Fringilla coelebs* Linnaeus, 1758 та зеленяк *Chloris chloris* (Linnaeus, 1758).

Власні дослідження та аналіз літературних джерел [3] показали, що ще 54 види птахів, які регулярно гніздують на Вінниччині, але не помічені на

гніздуванні в околицях ставу Шершні, відвідують дану стацію упродовж інших сезонів року. Ці птахи здійснюють регулярні, або спорадичні інвазії переважно у пошуках їжі: лелека білий *Ciconia ciconia* (Linnaeus, 1758), шуліка чорний *Milvus migrans* (Boddaert, 1783), яструб великий *Accipiter gentilis* (Linnaeus, 1758), яструб малий *Accipiter nisus* (Linnaeus, 1758), канюк звичайний *Buteo buteo* (Linnaeus, 1758), боривітер звичайний *Falco tinnunculus* Linnaeus, 1758, куріпка сіра *Perdix perdix* (Linnaeus, 1758), перепілка *Coturnix coturnix* (Linnaeus, 1758), деркач *Crex crex* (Linnaeus, 1758), припутень *Columba palumbus* Linnaeus, 1758, голуб сизий *Columba livia* Gmelin, 1789, горлиця садова *Streptopelia decaocto* (Frisch, 1838), горлиця звичайна *Streptopelia turtur* (Latham, 1790), зозуля *Cuculus canorus* Linnaeus, 1758, сова вухата *Asio otus* (Linnaeus, 1758), сова болотяна *Asio flammeus* (Pontoppidan, 1763), сич хатній *Athene noctua* (Scopoli, 1769), сова сіра *Strix aluco* Linnaeus, 1758, серпокрилець чорний *Apus apus* (Linnaeus, 1758), бджолоїдка звичайна *Merops apiaster* Linnaeus, 1758, одуд *Upupa epops* Linnaeus, 1758, крутиголовка *Jynx torquilla* Linnaeus, 1758, жовна сива *Picus canus* Gmelin, 1788, дятел звичайний *Dendrocopos major* (Linnaeus, 1758), дятел сирійський *Dendrocopos syriacus* (Nemprich et Ehrenberg, 1833), дятел малий *Dendrocopos minor* (Linnaeus, 1758), ластівка берегова *Riparia riparia* (Linnaeus, 1758), ластівка сільська *Hirundo rustica* Linnaeus, 1758, ластівка міська *Delichon urbica* (Linnaeus, 1758), щеврик лісовий *Anthus trivialis* (Linnaeus, 1758), сойка *Garrulus glandarius* (Linnaeus, 1758), сорока *Pica pica* (Linnaeus, 1758), галка *Corvus monedula* Linnaeus, 1758, грак *Corvus frugilegus* Linnaeus, 1758, ворона сіра *Corvus cornix* Linnaeus, 1758, крук *Corvus corax* Linnaeus, 1758, кропив'янка садова *Sylvia borin* (Boddaert, 1783), кропив'янка чорноголова *Sylvia atricapilla* (Linnaeus, 1758), кропив'янка сіра *Sylvia communis* Latham, 1787, кропив'янка прудка *Sylvia curruca* (Linnaeus, 1758), вівчарик-ковалик *Phylloscopus collybita* (Vieillot, 1817), мухоловка сіра *Muscicapa striata* (Pallas, 1764), горихвістка чорна *Phoenicurus ochruros* (S. G. Gmelin, 1774), дрізд чорний *Turdus merula* Linnaeus, 1758, синиця довгохвоста *Aegithalos caudatus* (Linnaeus, 1758), гаїчка болотяна *Parus palustris* Linnaeus,

1758, синиця блакитна *Parus caeruleus* Linnaeus, 1758, синиця велика *Parus major* Linnaeus, 1758, горобець хатній *Passer domesticus* (Linnaeus, 1758), щиглик *Carduelis carduelis* (Linnaeus, 1758), коноплянка *Acanthis cannabina* (Linnaeus, 1758), костогриз *Coccothraustes coccothraustes* (Linnaeus, 1758), просянка *Emberiza calandra* Linnaeus, 1758, вівсянка звичайна *Emberiza citrinella* Linnaeus, 1758.

Виключно під час сезонних міграцій прибережні біотопи ставу Шершні використовує 4 види птахів: лунь польовий *Circus cyaneus* (Linnaeus, 1766), підорлик малий *Aquila pomarina* C. L. Brehm, 1831, підсоколик великий *Falco subbuteo* Linnaeus, 1758 та вівчарик жовтобровий *Phylloscopus sibilatrix* (Bechstein, 1793).

Зимуючими птахами (5 видів) дослідженої території є зимняк *Buteo lagopus* (Pontoppidan, 1763), посмітюха *Galerida cristata* (Linnaeus, 1758), сорокопуд сірий *Lanius excubitor* Linnaeus, 1758, чиж *Spinus spinus* (Linnaeus, 1758) та снігур *Pyrrhula pyrrhula* (Linnaeus, 1758).

Варто відзначити, що з виявлених нами 127 видів птахів, у межах дослідженої території відмічено 119 видів, які включені до додатків багатьох міжнародних договорів та програм, а також Червоної книги України [4]. З них регулярно, або періодично гніздує 37 видів (29%).

В структурі авіфауни ставу Шершні та прилеглих стацій присутні 5 видів птахів, включених до Червоної книги України. До додатків II (види, що підлягають особливій охороні) і III (види, що підлягають охороні) Бернської конвенції, або Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (1979р.) включено 119 видів птахів, виявлених у вивчених біотопах. З них до додатку II включено 25 видів, а до додатку III – 12 гніздових видів.

Ще 47 видів птахів ставу Шершні та його околиць включені до додатків 1 (види, що знаходяться під загрозою зникнення) та 2 (види, стан яких є несприятливим, збереження та регулювання використання яких потребує міжнародних угод, а також ті види, стан яких міг би істотно покращитись в

результаті міжнародного співробітництва, яке може бути здійснено на основі міжнародних угод) Боннської конвенції, або Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин [4]. Так, до додатку 1 включено 21 вид, з яких у межах біотопу гніздує 4 види; до додатку 2 – 26 видів, з яких 10 – гніздові.

До додатку 2 Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни та флори, що знаходяться під загрозою зникнення (CITES), відомої також як Вашингтонська конвенція, включено 14 видів птахів, виявлених в акваторії ставу Шершні, або у прилеглих біотопах.

Нарешті ще 42 представника авіфауни ставу Шершні є регіонально рідкісними птахами [2], з яких у межах стації гніздує 4 види.

Таким чином, виявлене нами видове різноманіття авіфауни в акваторії ставу Шершні та у прилеглих біотопах, є вагомим аргументом рекомендувати створення у її межах орнітологічного заказника місцевого значення.

Література

1. Матвійчук О.А. Кадастр наземних тетрапод Вінницької області / О.А. Матвійчук, А.Б. Пірхал, В.Ю. Ремінний; за заг. ред. В.Г. Кур'яти. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 436с.
2. Мудрак О.В. Раритети тваринного світу Поділля: стан, загрози, збереження / О.В. Мудрак, О.А. Матвійчук, Г.В. Мудрак, М.Д. Матвєєв, М.В. Дребет, І.С. Осадчук, М.М. Ганчук / За заг. ред. О.В. Мудрака. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 564с.
3. Новак В.В. Значення сільських населених пунктів у збереженні різноманіття орнітофауни Подільського Побужжя // Наукові основи збереження біотичної різноманітності: Матеріали I (XII) Міжнародної наукової конференції молодих учених (Львів, 21-22 травня 2015 р.). – Львів, 2015 – С.74-77.
4. Фауна України: охоронні категорії. Довідник / О. Годлевська, І. Парнікоза, В. Різун, Г. Фесенко, Ю. Куцоконь, І. Загороднюк, М. Шевченко, Д. Іноземцева; ред. О. Годлевська, Г. Фесенко. – Видання друге, перероблене та доповнене. – Київ, 2010. – 80с.